

Korruptsiooni käsitlemisest meedias

Tiina Jõgeda (RiTo 5), Ajakirjanik

Meedia roll on korruptsiooni usaldusväärne kajastamine, kuid see ei tähenda tingimata korruptsioonijuhtumite paljastamist, tõendite kogumist ja kehtivate seaduste kohast hinnangu andmist.

Korruptsiooni defineerimine on keeruline ülesanne nii õigusteadlastele kui ka ajakirjanduse uurijaile, täpset ja ammendavat sõnaseletust ei ole suutnud anda ka eri aegadel kehtinud korruptsiooni käsitlevad seadused. Ometi on inimeste argiteadvuses üsna selge arusaam sellest, mis on korruptsioon: ametiisikute ostetavus-müüdavus, võimu kuritarvitamine, altkäemaks, moraalne laostumine, onupojapoliitika.

Korruptsioon juriidilises mõttes ei lange kokku selle mõistega, mida kasutavad ajakirjanikud ja lehelugejad, avalikule arvamusele on korruptsiooni mõiste laiem kui seaduse tõlgendustes.

Meedia ülesannet korruptsiooni käsitlemisel on tihti mõistetud ühekülgselt, kandes neljandale võimule üle seadusandjate ja kohtuvõimu ülesanded. Meedia roll on korruptsiooni usaldusväärne kajastamine, kuid see ei tähenda tingimata korruptsioonijuhtumite paljastamist, tõendite kogumist ja seadustekohast hinnangu andmist.

Korruptsiooni käsitlemine meedias tähendab seda, et teema on pidevalt uurivate ajakirjanike, reporterite ja toimetajate huviorbiidis ning nende töö lõppeemärk on avaliku arvamuse kujundamine. See on järjest muutuv ja täienev protsess.

Eesti Õiguskeskuse kureeritud projektis "Korruptsiooni piiramisest üleminekuühiskonnas" osalesid meedia suunal Eesti Päevalehe ajakirjanik Tuuli Koch uurimusega "Korruptsioonist ja ametialastest kuritegudest kirjutavate ajakirjanike probleeme", Maalehe reporter Merike Pitk uurimusega "Kohalike omavalitsuste korruptiivsete tegude kajastamise probleeme Saaremaa ajalehes Meie Maa", Tiina Jõgeda uurimusega "Ametialaseid kuritegusid käsitlevate kriminaalajade kajastusi meedias" ning Eesti Päevalehe ajakirjanik Jaanus Piirsalu tööga "Riigihankekonkursside kajastamine ajakirjanduses (1998–2000)".

Nõrk kajastus meedias

2000. aasta sügisel Eesti tippreporterite ning ajalehtede ja meediaettevõtete juhtide seas korraldatud küsitlusest selgus, et Eesti väiksust arvestades on korruptsioonist kui sensitiivsest temast kirjutamisel probleemiks ühiskonna korporatiivsus, ringkäendus. Kui tuntakse, et lähisuhte pärast ei saa ise kirjutada, pörgatatakse lugu kolleegile. Intervjueeritud meediategelased nõustusid üksmeelselt, et korruptsioonitemaatika kajastamine Eesti meedias on nõrk, põhjusteks omanike huvi puudumine ja raha vähesus. Ka on mõned nn uurivad ajakirjanikud vajaliku väljaõppeta ning peale kõlava tiitli pole nende kirjatööd avalikkusele midagi uut pakkunud.

Ajakirjanikud ei pea end äraostetavaiks, kuid tunnistasid, et erisugustel põhjustel on täiesti mõeldav mingi korruptsioonihõngulise info mahavaikimine. Põhjendus on üllas: tegemist polnud masse puudutava küsimusega ja vastuteene eksklusiivse info näol oli igati mõistlik kaup. Ajakirjanikud tunnistasid, et nad on olnud sunnitud käsitlema teemat erapoolikult, sest meediaettevõtte juht mõjutas neid, kuna teisiti oleks kahjustatud ettevõtte erahuve.

Kohalike ja väikelehtede põhiprobleem on kodukohaefekt: kõik on omavahel tuttavad, seotud kas perekonniti või tööalaselt.

Ajakirjanikud peavad korruptsioonijuhtumite vähese käsitlemise põhjuseks mitte korruptsiooniilmingute puudumist, vaid nad ei näe sellega tegelemiseks stiimulit. Peapõhjuseks mainitakse meeskonnatöö puudumist, sääraste lugude mittehindamist peatoimetaja või omaniku poolt, s.t neid lugusid ei honoreerita kõrgemalt, puudub ka n-ö vaimne toetus. Võib ka öelda, et ajakirjanikud ei vaevu seadusi lugema ja piirduvad liiga kergekäeliselt üksnes kohalike juristide ja ametnike kommentaaridega. Kui ajakirjanikule on väidetud, et seaduses on auk, siis ta on sellega ka leppinud.

1999. aastal avaldas ajakiri Luup sotsioloogilise uurimuse tulemused: 80% inimeste arvates on korruptsiooni levik Eestis väga suur või küllalt suur. Samas ei pea avalikkus (peaaegu pooled küsitlenuist – 46,9%) korruptsiooniks seda, kui riigi- või linnaametnik viib ametiautoga kooli oma lapse. Ligi 30% vastanuist leidis, et onupojapoliitika (nt erastamisel vms langetatakse otsus sõprade-sugulaste kasuks) ei ole korruptsioon, vaid loomulik inimestevaheline suhtlemine, ligi 60% ei pea korruptsiooniks seda, kui arst või õpetaja võtab vastu väikese kingituse.

Ajakirjanikel pole niisugustest asjadest mõtet kirjutada, see on n-ö normaalne korruptsioon, lugejale ei paku sellised väikesed skandaalikesed huvi.

Mida kajastatakse

Mõiste "normaalne korruptsioon", sisaldades kalambuurina nonsenssi, ongi meedias käibel uudiskünnist mitteületava korruptsioonijuhtumi kohta.

Uuritavasse perioodi (1995–2000) langeb mõni ajakirjanduses palju laineid löönud skandaalne lugu, nagu nt ärimehe ja endise poliitiku Indrek Toome nn vahelejäämine altkäemaksu andmisega 1994. aastal ja advokaat Monika Mägi filmimine kohtunikule altkäemaksu andmisel 1996. aastal. Sellesse perioodi langevad ka nimekate riigiametnike kohtulood, nagu endise siseministri Heiki Arikese "relvatehing" jm. Need üksikud juhtumid on pärvinud tähelepanu eelkõige nimeka peategelase tõttu.

Üleriigilise levikuga päevalehtedesse jõuavad kohaliku tähtsusega ametnike kohtuprotsessid harvemini, nagu nt Lääne-Virumaa kodakondsus-migratsiooniosakonna juhatajale altkäemaksu andmine 1995. aastal, Tallinna Kesklinna ja Lasnamäe politseijaoskonna inspektorite altkäemaksu väljapressimised, Lääne-Viru politseiprefekti ametiseisundi kuritarvitamine (kasutas oma elamu ehitamisel tasuta tööjõuna Lääne-Viru haldus- ja kriminaalaresti kandvaid isikuid) jm.

Ajavahemikus 1995–1999 saatis kaitsepolitsei amet kohtusse 68 ametialaseid kuritegusid käsitlevat kriminaalasja, 2000. aastaks oli neist jõustunud lahendi saanud 38, s.o 56%, 30 kriminaalasja (44%) oli selleks ajaks lahendita.

38–s jõustunud lahendiga kriminaalasjas anti kohtu alla 70 isikut, kellest 54 (s.o 77%) mõisteti süüdi ja 16 (23%) õigeks.

54–st süüdimõistetud isikust mõisteti 35–le karistuseks vabaduskaotus tingimisi katseajaga, 14–le rahaträhv ja 5–le reaalne vanglakaristus. Üle poolte juhtumeist on leidnud kajastamist ajakirjanduses.

Korruptsiooniga seotud kohtuasju on algatatud selles ajavahemikus kõige rohkem politseistruktuuride ja piirivalve või tolliameti töötajate kohta. Meedia tähelepanu on tolliameti töötajatega seotud juhtumitest pälvinud vaid mõned või on neid käsitletud episoodiliste juhtumitena, mis ei ole toonud kaasa suuremat avalikku tähelepanu – pole järgnenud sisulist debatti korruptsiooni põhjustest. Rohkem on huvitanud ajakirjanikke korruptsioon politseistruktuuris. Vähemalt pooli politseinikega seotud juhtumeid on käsitletud ka ajakirjanduses. Suurem meedia tähelepanu on kohalike omavalitsuste töötajate kohtulugudel, neist enamik on jõudnud avalikkuse ette. Riigiametnike ja pangandusega (Maapank) seotud lugudest on leidnud kajastamist rohkem kui pool. Peaaegu sajaprotsendiliselt on avalikkuse luubi all kaitsejõududega seotud korruptsioonilood, neid on kajastatud ka kõige järjepidevamalt. Vanglates ja kodakondsus–migratsiooniametites toimuv on lehtedesse jõudnud harvemini, kuid seal algatatud kriminaalasju on vähem kui nt politseis või tollis.

Žanriliselt on enim kasutatud kohtureportaaži ja süüdistuskokkuvõtete tsiteerimist.

Ajakirjanduse lemmikud

Ajakirjandusliku järjekindluse näitena võib tuua rahandusministeeriumi kunagise kantsleri Agu Lellepi kriminaalasja. Kriminaalasi algatati 12. oktoobril 1999. Prokuratuuri saadeti see 6. märtsil 2000. Lellepit süüdistati Tallinna Linnakohtus korruptsioonis § 164² lõigete 4 ja 3 alusel, endist asekanslerit Peep Lassi § 161 järgi ametiseisundi kuritarvitamises.

Artiklite avaldamine Lellepi ebaausatest tegudest algas aga varem, 1997. aastal.

Epopöa lõppes alles 2001. aasta märtsis, mil Eesti Päevaleht avaldas teate, et Riigikohtu loakogu ei andnud Agu Lellepi ja Peep Lassi kassatsioonkaebustele menetluluba. Seetõttu jäid mehed lõplikult süüdi korruptsioonis ja ametiseisundi kuritarvitamises. Tallinna Linnakohus määras möödunud aasta oktoobri keskel Lassile üheaastase vabadusekaotuse üheaastase katseajaga. Lassi karistas kohus 600 päevapalga suuruse rahaträhviga ehk 24 600 krooniga.

Lellep ei tohi kohtuotsuse kohaselt kolme aasta jooksul töötada avalikus teenistuses juhtival kohal ning ta jäeti aastaks kriminaalhooldaja järelevalve alla.

Ajakirjanike tööst kokkuvõtet tehes võib öelda, et käsitleti kõiki kohtuprotsessi tahke, intervjueeriti kõiki asjaosalisi. Reporteritöö oli tehtud põhjalikult. Puudulikuks jäi aga hinnang kohtuotsusele ja kuritööle. Avalikku diskussiooni korruptiivsete tegude olemusest ei järgnenud. Puudusid ka üldistused nt nn Agresso-skandaali tagamaadest. Ajakirjandus küll refereeris fakti, et 50 miljonist raisatud kroonist oli 14 miljonit Eesti riigi raha ja ülejäänud Rootsi abifondi raha, kuid selle kadumise üle hiljem aru ei peetud.

Omaette kategooria moodustavad lood, kus seadustega pole midagi peale hakata, kuid ometi on olulised asjad avalikkusel teada. Nt kirjutab Postimees (3. veebruar 1998), kuidas Tallinna linnavolikogu liikmele lubati, et kui ta hääletab Bekkeri sadamasse naftaterminali rajamise poolt, saab linnavolinikule kuuluv teater ühelt majandusrühmalt sponsortoetust.

Poliitikud ei võta kuigi tihti sõna korruptsiooniteemal, kui, siis vajadusest varju heita oma poliitilisele oponendile. Väga harva võib lugeda tippametniku kodanikuvastutusest kantud hinnangut toimunule.

Üheks näiteks on justiitsminister Märt Raski seisukoht 1999. aastal. Rask, taunides ajakirjandust kui kuulujutu levitajat, rõhutab: "On tarvis saavutada ühene hukkamõiste hoiak, sest ei ole võimalik võidelda korruptsiooniga, kui ühiskonnale on omased korruptiivsed tõekspidamised."

Avaliku teabe seadus aitab

Korruptsioonist kirjutavate ajakirjanike tööd lihtsustas 2001. aasta jaanuaris jõustunud avaliku teabe seadus. Ajakirjanikul on samamoodi nagu üksikisikul õigus pärida aru ka neilt erafirmadelt, kes täidavad maksumaksja raha eest riigi või omavalitsuste tellimusi. Turul monopoolses seisundis olevad ettevõtted peavad väljastama andmeid, mis puudutavad kaupade ja teenuste hindu ja hinnakujundust. Infot saab nõuda kas suuliselt, dokumendi koopiana, faksi või elektronposti teel.

Korruptsioonist kirjutamine ei tähenda ainult korruptiivsete tegude paljastamist. Samaväärse kaaluga on ka korruptsiooni kui nähtust käsitlevad üldised, esseistlikud kaastööd ajalehtede arvamuskülgedel. Uurimusest selgus, et sedalaadi kaastöid ilmub Eesti ajalehtedes vähe.

Ajakirjanike korruptsioonialane haritus (seaduste tundmine, värske analüütilise materjaliga kursisolek) jätab soovida. Nõrk ettevalmistus teeb võimalikuks heade kavatsustega sooritatud ajakirjanduslike eksperimentide läbikukkumise, mis nõrgestab nende ühiskondlikku mõju.

Kuid on ka positiivseid ilminguid: meie ajakirjanikel ei ole korruptsioonist kirjutades teravaid probleeme allikakaitsega, tsensuuriga ega väljendusvabadusega.